

NİGAR XAN qızı BABAXANOVA

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun
Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: nbabaxanova@gmail.com

**ELMI FƏALİYYƏTDƏ BEYNƏLXALQ AKADEMİK SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRDƏN
İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun alim və mütəxəssislərinin fəaliyyət nümunəsində beynəlxalq akademik sosial şəbəkələrdən istifadə məsələlərindən bəhs olunmuşdur. Müəllif bu kimi şəbəkələrdə mövcud olan virtual elmi mühitin strukturuna, onlayn elmi fəaliyyətin üstün və çatışmayan cəhətlərinə nəzər salmışdır.

Açar sözlər: elmi fəaliyyət, beynəlxalq akademik sosial şəbəkələr, virtual elmi mühit, onlayn elmi fəaliyyət

UOT: 001.89; 091

DOI: <https://doi.org/10.54414/WNYM8702>

Giriş

Son illərdə müxtəlif İnternet texnologiyalarının inkişafı alim və mütəxəssislər üçün yeni imkanlar açmışdır. Belə texnologiyalar əsasında qurulan beynəlxalq akademik sosial şəbəkələrdə ən son elmi yeniliklər barədə məlumat almaq, elmi tədbirlər haqqında elan vermək, dünyanın müxtəlif yerlərində fəaliyyət göstərən həmkarlarla onlayn rejimdə elmi problemləri müzakirəyə çıxarmaq, öz elmi əsərlərini dərc etmək və həmin əsərə diqqətin səviyyəsini müəyyənləşdirmək, avtomatik hasil olunan statistik və elmmetrik qiymətləndirmənin nəticələrini, istinad göstəricilərini görmək, başqa mütəxəssislərin əsərləri ilə tanış olub onları şərh etmək, əməkdaşlıq əlaqələri qurmaq və s. mümkündür.

Bundan başqa, beynəlxalq elmi (akademik) sosial şəbəkələr vasitəsilə alimlərin qarşılıqlı sosial əlaqəsini, virtual əməkdaşlığını möhkəmləndirmək, qlobal elmi sənəd massivində semantik axtarış aparmaq, bu axtarış üzrə konkret və relevant nəticələr almaq, sahəvi və metasahəvi biliklər qazanmaq, elmi forumlar, debatlar qurmaq və onların işinə qoşulmaq, elmi əsərlərin mübadiləsini aparmaq, digər platformalarda yalnız ödənişli şəkildə əldə edilməsi mümkün olan bir sıra əsərləri birbaşa müəllifdən, ödənişsiz şəkildə əldə etmək, elmi vakansiyalarla bağlı elan vermək

və ya iş tapmaq, beynəlxalq elmi layihələrə qoşulmaq olur.

Əsas Mətn

Alim və mütəxəssislər akademik sosial şəbəkələrə qoşulmaqla elmi fəaliyyətin strukturunu dəyişən, fərqli motivasiya və dəyərlər aşılamaq üçün yeni sosial konstruksiyaların elementinə çevrilirlər [3, s. 94]. Elmi əlaqələrin ənənəvi formalarından fərqli olaraq, bu cür şəbəkələrdə alimlərin davranışı daha sosial yönümlüdür: dilindən və yaranma yerindən asılı olmayaraq, elmi təmayüllər ətrafında birləşmək, konfranslar, iclaslar keçirmədən, əvvəlcədən elan etmədən xarici və yerli həmkarlarla istənilən elmi fikri müzakirəyə çıxarıb onu rahatlıqla tənqid və ya təqdir etmək, ayrı-ayrı elmi məsələlərə şərh vermək, bu və ya digər elmi nailiyyətin cəmiyyətin inkişafına təsir yükünü fərdi, bəzən empirik təfəkkürlə təhlil edib bu barədə açıq diskussiya aparmaq və s. peşəkar imkanları genişləndirməklə yanaşı, alimlər arasında keyfiyyətə yeni sosial münasibətlər yaradır.

Hazırda dünyanın aparıcı elmi sosial şəbəkələri Qərb ölkələri tərəfindən yaradılmış – ResearchGate, Academia.edu, Mendeley, LinkedIn, Scientific Social Community, SSRN, SciPeople, UniPhy, Loop, NextNature və s. hesab olunur.

AMEA əməkdaşları, o cümlədən Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun alim və mütəxəssisləri daha çox ResearchGate və Academia.edu şəbəkəsinin imkanlarından istifadə edirlər.

2008-ci ildə Almaniyada yaradılmış ResearchGate müxtəlif ölkələri təmsil edən 18 milyon mütəxəssisin akademik ünsiyyət platformasıdır. AMEA-nın 663, o cümlədən Əlyazmalar İnstitutunun 7 mütəxəssisi bu şəbəkədə fəal iştirak edir. İndiyədək platformada Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşlarının 100-ə yaxın elmi məqaləsi dərc olunmuşdur. İnstitutun mərhum əməkdaşı, professor F.Ələkbərli vaxtilə bu şəbəkənin fəal iştirakçısı olmuş, onun elmi fəallıq əmsalı (RGScore) 12.34-ə çatmışdır ki, bu da şəbəkənin 55 faiz iştirakçısının göstəricisindən daha üstündür. Əməkdaşlarımız arasında ən yüksək elmi fəallıq göstəricisinə (16.62) isə dosent C.Cəfərov malikdir.

Alim və mütəxəssislər ResearchGate akademik sosial şəbəkəsində elmi fəaliyyətin bütün nəticələrini, o cümlədən məqalələrini, patentlərini, kitablarını, konfrans məruzələrini, təhsil, elmi dərəcə və elmi adlar haqqında diplomlarını, hətta hazırlıq mərhələsində olan məqalələrini də dərc edərək, müxtəlif istiqamətlər üzrə məqalə, kitab axtarışı həyata keçirərək, elmi qruplar yarada və ya onlara qoşula, elmi diskussiyalar açar və ya onların iştirakçısına çevrilər, akademik ünsiyyət yarada bilərlər.

ResearchGate şəbəkəsinin əsas üstünlüklərindən biri burada dərc olunan məqalələrin Google Scholar və Semantic Scholar kimi elmi bazalarda avtomatik indeksləşdirilməsidir. Bu isə həmin məqalələrin daha çox oxunmasına və istinad qazanmasına şərait yaradır. Bu akademik şəbəkənin çatışmazlığı kimi, qeydiyyat zamanı alim və mütəxəssislərin üzləşdikləri çətinliyi göstərmək olar. Belə ki, istifadəçilər adi elektron poçt ünvanından (məs. Gmail, Yahoo, Mail.ru və s.) istifadə etməklə, şəbəkədə qeydiyyatdan keçə bilməzlər. Bunun üçün onlardan çalışdıqları, təhsil aldıkları elm və ya təhsil müəssisəsinə aid korporativ elektron poçt ünvanı tələb olunur. Məsələn, Əlyazmalar İnstitutunun veb serveri <https://manuscript.az> ünvanında yerləşir və İnstitutun ResearchGate şəbəkəsində qeydiyyatdan keçmək istəyən əməkdaşı bu serverdə elektron poçta malik olmalıdır (məsələn, bu formada: emekdash@manuscript.az). Hazırda bu server İnstitutun hər bir əməkdaşını fərdi elektron poçt qutusu ilə təmin

etmək iqtidarında deyil. Bunun üçün daha irihəcmli virtual bazaya, başqa sözlə, daha geniş maliyyə resurslarına ehtiyac var. Heç AMEA-nın əsas serveri də (elm.az, science.az) bütün institutların əməkdaşlarını korporativ elektron poçtla təmin etmir. Görünür, bu problemin də aradan qaldırılması üçün əlavə resurslar gərkdir.

Korporativ e-maillə qeydiyyatdan keçən istifadəçilərin rastlaşdığı ikinci çətinlik isə ResearchGate tərəfindən alim və mütəxəssisin elmi-tədqiqat və nəşr aktivliyinin yoxlanılmasıdır. Şəbəkədə qeydiyyatdan keçən istifadəçindən hər hansı bir elmi əsərini yoxlamaya təqdim etmək tələb olunur. Bu, onun qeydiyyatının tamamlanmasını sürətləndirmək üçün atılan əlavə addımdır. Əgər qeydiyyatdan keçən şəxsin elmi əsəri mövcud deyildirsə, bu zaman qeydiyyat prosesi yubana və ya ümumiyyətlə, təxirə salına bilər. Əslində, ResearchGate şəbəkəsində qeydiyyat zamanı yaranan bu çətinliklər elmi şəbəkələşmədə peşəkarlıq səviyyəsini artırmaq məqsədi güdür. Vəziyyətdən çıxış yolu kimi, ResearchGate xüsusi icazəli qeydiyyat prosesi təklif edir. Prosesin yerinə yetirilmə sxemi belədir: yuxarıda sadalanan qeydiyyat prosesini uğurla keçmiş və artıq ResearchGate üzvü olmuş hər hansı bir istifadəçi müəyyən müddətdən sonra xüsusi imtiyaz qazanır və həmin imtiyazdan yararlanmaqla, ay ərzində 5 həmkarına xüsusi icazə məktubu (nominasiya məktubu) göndərmək hüququna malik olur. Bu cür dəvət məktubu almış şəxslər ResearchGate şəbəkəsində sadələşdirilmiş şəkildə (elmi-tədqiqat və nəşr fəallığı yoxlanılmadan) qeydiyyatdan keçmək imkanı əldə edirlər.

AMEA, o cümlədən Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşlarının fəal iştirak etdiyi beynəlxalq elmi şəbəkələrdən biri də ABŞ və Böyük Britaniyaya məxsus Academia.edu platformasıdır. 2008-ci ildə yaradılmış Academia şəbəkəsinin 180 milyon üzvü, 40 milyon məqalə və kitabdən ibarət bazası var. AMEA-nın 405, o cümlədən Əlyazmalar İnstitutunun 15 əməkdaşı Academia şəbəkəsinin istifadəçidir. İndiyə qədər əməkdaşlarımızın şəbəkədə 87 məqaləsi dərc olunmuşdur. Academia.edu-nun üstün cəhətlərindən biri qeydiyyat zamanı korporativ elektron poçtun tələb olunmasıdır. Başqa sözlə, istənilən elektron poçt xidmətinə məxsus ünvanla şəbəkədə qeydiyyatdan keçmək mümkündür. ResearchGate-dən fərqli olaraq, Academia.edu nisbətən məhdud akademik

ünsiyyət imkanlarına malikdir. Doğrudur, Academia.edu müəlliflərə öz məqalələri ilə bağlı daha geniş statistik və elmmetrik göstəricilər təqdim edir. Lakin bu xidmət ödənişli olduğu üçün alim və mütəxəssislər sistemin əsasən ödənişsiz xidmətlərindən faydalanmağa üstünlük verirlər. 2019-cu ilə qədər istər AMEA-da, istərsə də ölkənin digər elm və təhsil müəssisələrində çalışan əməkdaşlar daha çox Academia.edu şəbəkəsindən istifadəyə təşviq olunurdu. Son iki ildə isə yerli mütəxəssislərin bu platformadan istifadə göstəriciləri nisbətən aşağı düşmüş, ResearchGate, SSRN və Mendeley kimi şəbəkələr daha önə çıxmışdır. Görünür, bu da Academia-nın ödənişli xidmətlərə daha çox meyl etməsi ilə əlaqədardır.

Əlyazmalar İnstitutunun alim və mütəxəssislərinin əlaqəli olduğu beynəlxalq elmi platformalardan biri də Mendeley-dir. Böyük Britaniya alimləri tərəfindən 2007-ci ildə yaradılmış bu şəbəkə informasiyanın toplanılması və emalı üzrə fərqli arxitekturaya malikdir. Belə ki, Mendeley yuxarıda haqqında danışdığımız digər iki şəbəkədən fərqli olaraq, həm biblioqrafik konqlomerat, həm də sosial platforma kimi fəaliyyət göstərir. Platforma açıq istifadəli nüfuzlu jurnallarda nəşr olunmuş məqalələrin tam mətnini, onların biblioqrafik məlumatlarını avtomatik toplamaqla yanaşı, müəlliflərə öz məqalələrini müstəqil şəkildə bazaya yerləşdirmək imkanı verir. Mendeley-də qeydiyyat zamanı korporativ elektron poçt ünvanı tələb olunmadığı üçün istifadəçilər şəbəkənin imkanlarından daha rahat şəkildə istifadə edə bilirlər. Hazırda bu şəbəkədə Əlyazmalar İnstitutunun 9 əməkdaşının avtomatik toplanmış məqalələri və həmin məqalələrin biblioqrafik məlumatları mövcuddur (Qeyd: Bu əsərlərin müəlliflərinin şəbəkədə qeydiyyatı yoxdur). 1 əməkdaş isə şəbəkədə qeydiyyatdan keçmiş, buraya fərdi daxiletmə yolu ilə məqalələr əlavə etmişdir. Bir neçə il əvvəl Mendeley-in dünyanın ən nüfuzlu elmmetrik bazalarından olan Scopus-un idarəçiliyinə verilməsi onun funksionallığını və cəlbediciliyini daha da artırmışdır.

Hazırda Əlyazmalar İnstitutunun 2 əməkdaşının LinkedIn, 1 əməkdaşının isə SSRN akademik sosial şəbəkəsində (Social Science Research Network – Sosial Elmlər üzrə elmi şəbəkə) qeydiyyatı mövcuddur. Son dövrlərdə dünya elmi ictimaiyyəti arasında sözügedən şəbəkələrin nüfuzu-

nun artmasına baxmayaraq, ölkəmizdə bu dinamika nisbətən zəifdir. Yerli alim və mütəxəssislərin SSRN və LinkedIn kimi sosial şəbəkələrdən az istifadə etməsinin əsas səbəbi birinci platformada (SSRN) əks olunan materialların hələlik elmmetrik bazalar tərəfindən indeksləşdirilməməsi, ikinci platformanın (LinkedIn) isə daha çox karyera inkişafı üçün nəzərdə tutulmasıdır.

Gözləmək olar ki, yaxın gələcəkdə Azərbaycanlı alim və mütəxəssislərin bu və digər akademik sosial şəbəkələrdə daha fəal iştirakı təmin oluna bilər. Çünki dövlətin elmi inkişaf programında bu kimi fəaliyyətlərin təşviqi əsas yerlərdən birini tutmağa başlamışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin hazırladığı “Elmi nəşrlərlə bağlı beynəlxalq reyting göstəricilərinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar 2022-ci ilin Yol Xəritəsi”ndə elmi tədqiqat institutları, o cümlədən Əlyazmalar İnstitutu qarşısında elmi müəssisə əməkdaşlarının daha öncə çap edilmiş, lakin İnternetdə olmayan məqalələrinin açıq akademik sistemlərdə (məs., ResearchGate, Academia, SSRN və s.) yerləşdirilməsini təmin etmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Artıq Əlyazmalar İnstitutu Yol xəritəsinin 1-ci bəndi üzrə yarımillik (2022) hesabat vermiş və həmin hesabatda göstərilmişdir ki, 2022-ci ilin ilk 6 ayında əməkdaşların daha öncə çap edilmiş, lakin internetdə olmayan 34 məqaləsi ResearchGate (20 məqalə), Academia (7 məqalə), SSRN (2 məqalə), Mendeley (3 məqalə) və SemanticScholar (2 məqalə) şəbəkəsində yerləşdirilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, “Yol xəritəsi”ndə bu məsələnin öz əksini tapması əsassız deyildir. Belə ki, informasiya texnologiyalarının kifayət qədər inkişaf etməsinə, dünyadakı dövrü elmi nəşrlərin elektron versiyalarına əlyətərlik səviyyəsinin (ödənişli və ya ödənişsiz) 80%-i ötməsinə, Ali Attestasiya Komissiyasının nəşrlər qarşısında analoji tələblər qoymasına baxmayaraq, hələ də bəzi elmi jurnallarımızın nəinki elektron versiyası dərc olunmur, heç adı veb səhifəsi belə mövcud deyil. Xüsusən, AMEA-nın Məruzələri, AMEA-nın Xəbərləri kimi köklü jurnalların veb saytlarının, elektron versiyalarının olmaması burada dərc olunan məqalələrin ictimaişməsinə kifayət qədər ciddi maneə yaradır. Yeganə istisna kimi, AMEA-nın Xəbərlərinin Yer elmləri seriyasını göstərmək olar. Bu seriya üçün ayrıca veb səhifə yaradılmış,

2005-ci ildən etibarən dərc olunan məqalələrin ingilis dilində xülasələri verilmişdir. 2020-ci ildən sonrakı buraxılışlar isə bütövlükdə (PDF) sayta yerləşdirilmişdir.

Son 10 ildə AMEA-nın “Məruzələr”ində və “Xəbərlər”ində 30-dan artıq əlyazmaşünaslıq tədqiqatının nəticəsi dərc olunsa da, bugün onları yalnız kağız formasında əldə etmək mümkündür. Şəbəkədən kənar qalmış bu kimi məqalələrin “Yol xəritəsi”ndə tapşırıldığı kimi, beynəlxalq akademik şəbəkələrdə dərc olunması Azərbaycan elmi nailiyyətlərinin ictimailəşdirilməsi baxımından çox vacibdir.

Elmi məqalələrin beynəlxalq akademik şəbəkələrdə dərc olunması tələbi onların tək cə global informasiya məkanına, belə demək mümkünsə, işıq üzünə çıxarılması zərurəti ilə bağlı deyil. Bunun üçün həmin məqalələrin jurnal saytlarında dərci də kifayət edərdi. Burada söhbət həmin məqalələri daha geniş beynəlxalq elmi müzakirəyə təqdim etməkdən gedir. Əsl məqsəd budur. Çünki beynəlxalq akademik sosial şəbəkələrin elmi nəticələri populyarlaşdırmaq üçün daha üstün və fərqli rıçaqları mövcuddur.

Adətən, İnternet vasitəsilə qurulan elmi kommunikasiyalar ənənəvi elmi tədqiqat institutlarının müvafiq sahədəki fəaliyyəti ilə müqayisə olunur. Bu müqayisədə ənənəvi institutların elmi nəşrləri idarə etmə və yayma üzrə təcrübəsi müasir elmi-texniki dəyərlər baxımından daha zəif görünür. Bəzi alimlərin fikrincə [1], akademik sosial şəbəkələrin klassik elmi mühit qarşısında aşkar üstünlükləri vardır. Belə ki, virtual strukturlar (akademik sosial şəbəkələr) ənənəvi institutların imkanları ilə yerinə yetirilməsi mümkün olmayan sosial tələblər nəticəsində meydana gəldiyi üçün daha əhatəli və sürətli aprobasiya, kommunikasiya imkanlarına malikdir.

Elmi nəticələrin akademik sosial şəbəkələrdə daha operativ yayılması danılmaz faktıdır. Bu onunla əlaqədardır ki, formal nəşr prosesindən fərqli olaraq, akademik şəbəkələrdə qeyri-formallığa yol verilir. Məsələn, 2014-cü ildə çinli professor Kennet Li kök hüceyrələri barədə məqalə yazmış, lakin nüfuzlu elmi jurnalların uzun sürən rəy prosesini gözləməmək üçün onu ResearchGate akademik şəbəkəsindəki səhifəsində dərc etmişdir. Bunun ardınca nüfuzlu Nature jurnalında həmin məqalədəki elmi nəticələri təhlil edən 2 məqalə dərc olunmuşdur [2, s.167]. Bu isə onu göstərir ki:

1. Nüfuzlu ənənəvi elmi jurnalların uzun sürən (6 aydan 1-1,5 ilədək) redaksiya-rəy prosesi elmin keyfiyyətini artırmaq baxımından əhəmiyyətli olsa da, bəzən dərhal ictimailəşdirilməli olan elmi nəticələrin dərcini yubadır. Bu da alimləri alternativ yollar axtarmağa – akademik sosial şəbəkələrin imkanlarından daha çox istifadə etməyə sövq edir.

2. Dəyərli elmi məqalələr harada dərc olunmasından asılı olmayaraq, öz oxucusunu tapır.

Amma heç şübhəsiz ki, beynəlxalq akademik sosial şəbəkələrdəki bu cür nəşr sərbəstliyi, “səmiyyət” fəaliyyəti hər zaman qiymətli, orijinal, təxirəsalınmaz elmi nəticələrin işıqlandırılmasına xidmət etmir. Əksinə, akademik şəbəkələrdəki qeyri-formallıq bəzən heç bir elmi əhəmiyyəti olmayan məqalələrin də yayılmasına yol açır.

Nəticə

Bütün söylənilənlərdən belə bir nəticəyə gəlirik ki, beynəlxalq akademik sosial şəbəkələr alim və mütəxəssislər qarşısında geniş elmi üfüqlər açır; zamandan və məkandan asılı olmayaraq, dünyanın istənilən yerində olan alimlərlə əlaqə qurmağa, əməkdaşlıq etməyə, elmi əsərlərlə tanış olmağa, hansısa məqalə ilə bağlı fikir bildirməyə, öz məqalələrini dərc etməyə və rəy almağa şərait yaradır. Bu cür onlayn fəallıq nəticəsinə ənənəvi elmi mühitə alternativ yaranır, elmi tədqiqatın və fəaliyyətin az qala hər bir mərhələsi, hər növü ayrıca virtual təqdimatı imkanı əldə edir. Amma bu o demək deyil ki, virtual elmi quruluş ənənəvi elmi strukturu tamamilə əvəz edir. Buna görə də ehtimal etmək olar ki, hələ uzun illər akademik sosial şəbəkələrlə klassik elmi institutların paralel mövcudluğu, qarşılıqlı təmasları davam edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Bohlin I. Communication Regimes in Competition: The Current Transition in Scholarly Communication Seen through the Lens of the Sociology of Technology Author(s): Ingemar Bohlin Source: Social Studies of Science. 2004.- Vol. 34. No. 3. P. 365–391.

2. Ovadia S. ResearchGate and Academia.edu: Academic social networks // Behavioral & social sciences librarian. – 2014. – Vol. 33. – No: 3. – pp. 165-169.

3. Душина С.А, Куприянов В.А, Хватова Т.Ю. Социальные академические интернет-сети как репрезентация «открытой науки» //

Социология науки и технологий. 2018. Том. 9.
№. 3 с. 80-98.

4. URL:<http://www.spsl.nsc.ru/naukresursy-i-uslugi-gpntb-so-ran-dlya-nauki-i-biznesae-i-biznesu/nauchnye-socialnye-seti/>

Нигяр Хан кызы БАБАХАНОВА

**ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ АКАДЕМИЧЕСКИХ
СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Резюме

Статья посвящена вопросам использования международных академических социальных сетей в деятельности ученых Института рукописей имени Мухаммада Физули НАН Азербайджана. Автор рассматривает структуру виртуальной научной среды академических сетей, преимущества и недостатки сетевой научной деятельности.

Ключевые слова: научная деятельность, международные академические социальные сети, виртуальная научная среда, сетевая научная деятельность

Nigar Khan BABAKHANOVA

**ISSUES OF THE USE OF INTERNATIONAL ACADEMIC SOCIAL NETWORKS IN
SCIENTIFIC ACTIVITIES**

Summary

The article is devoted to the use of international academic social networks (ASNs) in the activities of scientists at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of the National Academy of Sciences of Azerbaijan. The author considers the structure of the virtual scientific environment of academic networks, the advantages and disadvantages of online scientific activity.

Key words: scientific activity, international academic social networks, virtual scientific environment, online scientific activity

Daxil olub: 14.08.2024